

УДК 330

Кукурудза Іван Іванович

д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ТРИКУТНИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ

***Анотація.** Досліджено особливості соціально-економічних відносин сучасного суспільства; аргументовано доцільність і корисність розгляду соціально-економічних відносин по лінії держава – населення – бізнес через модель рівностороннього трикутника з вершиною вгорі і перевернутого трикутника, коли вершина внизу; обґрунтовано різний характер згаданих відносин у випадку їх формування за моделями трикутників, вершини яких вгорі і внизу; розроблено рекомендації щодо удосконалення соціально-економічних відносин по лінії держава – населення – бізнес в Україні.*

***Ключові слова:** моделювання соціально-економічних відносин; держава; населення; бізнес; суспільство; соціально-економічна відповідальність.*

Постановка проблеми. На всіх етапах історичного розвитку питання соціально-економічних відносин по лінії держава-населення-бізнес були в центрі уваги суспільствознавців, оскільки від їх стану залежить не тільки рівень економічного розвитку країни, а й рівень порозуміння в суспільстві, а отже і стан партнерських відносин між згаданими суб'єктами. Дослідники завжди намагалися пояснити, чому в різних країнах з однаковими виробничими відносинами та однаковим суспільно-політичним ладом мають місце неоднакові відносини між державою, населенням та бізнесом.

В одних випадках це дружелюбні партнерські відносини, в інших – відносини, що супроводжуються взаємним протистоянням та конфліктами, які, за певних обставин, можуть становити загрозу не тільки для сталого соціально-економічного розвитку країни, а й для існуючого в ній суспільно-політичного устрою. Саме діагностика стану та перспектив розвитку партнерських соціально – економічних відносин між державою, населенням та бізнесом дозволяє суб'єктам згаданих відносин виявляти ризики і загрози формуванню та поглибленню соціального партнерства.

Аналіз останніх публікацій. Питанням соціально-економічних відносин між державою, населенням та бізнесом значну увагу приділяли і приділяють такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Дж. Гелбрейт, П. Єщенко, С. Карпукін, Т. Ковальчук, Г. Леоненко, Х. Ленк та багато інших. Питанням соціальної відповідальності суб'єктів партнерських відносин присвячені праці О. Грішнєвої, Г. Задорожного, О. Плахотного, І. Петрової, А. Чухна та інших дослідників. Однак на сьогодні чимало аспектів цієї проблеми, на наш погляд, досліджені недостатньо. Одним із таких є взаємна відповідальність суб'єктів партнерських відносин, недотримання якої загрожує сталому соціально-економічному розвитку та функціонуванню соціально-економічної і суспільно-політичної систем взагалі.

Метою нашого дослідження є аналіз стану взаємної соціально-економічної відповідальності держави, населення та бізнесу в умовах ринкової економіки та розроблення рекомендацій щодо її посилення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Коли йдеться про соціально-економічне партнерство держави, населення та бізнесу або їхню соціально-економічну відповідальність, то кожний усвідомлює, що існують писані або неписані взаємні зобов'язання, які є об'єктивно необхідними для функціонування кожного із суб'єктів соціально-економічних відносин. В кожній країні існують і в певній мірі діють базові правові акти, які регламентують основні права та обов'язки цих суб'єктів, за недотримання яких настає необхідність відповідальності, тобто примусу до

дотримання взаємних прав і обов'язків. Хоча, як свідчить світова і вітчизняна практика, в умовах сьогодення в кожному суспільстві взаємна соціально-економічна відповідальність в певній мірі формується без примусу, а завдяки високому рівню культури і моральним якостям суб'єктів соціально-економічних відносин, тобто взаємна відповідальність суб'єктів партнерських відносин стає усвідомленою і необхідною нормою поведінки.

Щодо України, то тут, як і в кожній країні, є велика кількість актів, які регулюють взаємну соціально-економічну відповідальність держави, населення та бізнесу. Найпершим, базовим серед них, є Конституція України, в якій закладено основні засади, заради реалізації яких має зростати соціально-економічна відповідальність держави, населення та бізнесу. На посилення тих чи тих аспектів соціально-економічної відповідальності спрямована низка законів, указів Президента, постанов уряду, документів міністерств і відомств, місцевих органів влади тощо. Проте багато аспектів соціально-економічної відповідальності держави, населення та бізнесу не реалізуються, тобто є декларативними. Скажімо, в Конституції України зазначається, що наша країна є соціальною та правовою державою, проте соціальне становище населення з часів прийняття Основного Закону держави значно погіршилось. Зокрема погіршився доступ до системи охорони здоров'я, освіти, науки, відпочинку; зросла правова незахищеність населення через корупцію та свавілля чиновництва, яке мало б стояти на сторожі життя і здоров'я населення, захисту честі і гідності кожної людини. За Конституцією, держава мала б забезпечити, гарантувати безпеку кожній людині, а в нас, окрім високих чиновників та олігархів, з великою кількістю озброєних за останнім досягненням науки і техніки охоронців, ніхто не може почуватися в безпеці, оскільки в країні процвітають розбій та бандитизм.

Не кращі справи із соціально-економічною відповідальністю населення щодо держави. Згадувана нами Конституція України не тільки визначає права кожного із нас, але й накладає певні обов'язки. Крім того, обов'язки населення та його окремих груп визначаються законами та підзаконними актами, вимог яких повинні дотримуватися ті категорії населення, на яких спрямована та чи інша вимога. Проте в українському суспільстві соціально-економічна відповідальність перед державою поки що не стала усвідомленою необхідною нормою поведінки всього населення. Свідченням цього може бути така банальність, як масові несплати за комунальні послуги, приховування доходів від оподаткування; привласнення державних коштів, марнотратство тощо. Все це має місце навіть за умови існування певної системи примусу до соціально-економічної відповідальності. Ті, хто діє таким чином, не хочуть (а можливо, і не можуть) взяти до уваги, що своєю безвідповідальністю щодо іншого суб'єкта соціально-економічних відносин завдають шкоди не тільки державі як інституту, а й всьому суспільству й собі як члену цього суспільства. Як зазначає В. Степаненко, в Україні майже 60% населення не відчуває особистої відповідальності за стан справ у країні та своєму регіоні, районі, місті, селищі та селі [2, с.368-369].

В питанні соціально-економічної відповідальності перед державою грішить і національний бізнес. Сьогодні мають місце масові порушення з боку національного бізнесу міжнародних прав людини і трудових стандартів, недотримання законодавчо встановлених соціально-трудова прав і гарантій працівників, недофінансування охорони праці, низький рівень заробітної плати, тривала заборгованість із виплати заробітної плати, значне забруднення довкілля, виснаження природних ресурсів, низька якість виробів, недоброчесна реклама тощо [3, с.139]. Як впливає з викладеного вище, нерозвинутість засад соціально-економічної відповідальності бізнесу в один і той же час завдає певної шкоди як партнерським відносинам з державою, так і відносинам з населенням. Таким чином, лише побіжне окреслення досліджуваної проблеми дає підстави стверджувати, що взаємна соціально-економічна відповідальність держави, населення та бізнесу є об'єктивно необхідною; що держава, населення та бізнес як партнери інституту соціально-економічної відповідальності мають бути рівними щодо прийняття рішень і їх реалізації в інтересах спільного блага; що неприпустимі дії одного чи двох суб'єктів інституту соціально-економічної відповідальності, які (дії) можуть завдати шкоди іншим чи іншому.

Ці висновки доволі чітко простежуються, якщо відносини взаємної соціально-економічної відповідальності держави, населення та бізнесу представити у формі рівностороннього трикутника, вершину якого по черзі посідають різні суб'єкти держава (Д), населення (Н), бізнес (Б). (рис.1).

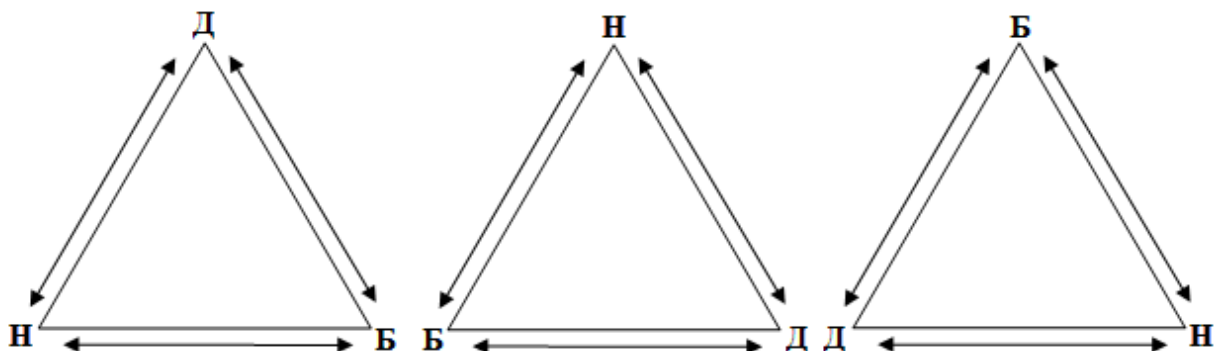

Рис. 1. Взаємна соціально-економічна відповідальність держави, населення та бізнесу

Складено автором

Стрілки вздовж сторін трикутника вказують на взаємну соціально-економічну відповідальність суб'єктів, незалежно від того, хто із них посідає вершину трикутника. Кожний суб'єкт партнерських відносин має усвідомлювати, що у випадку послаблення соціально-економічної відповідальності або відмови від неї, це саме зробить й інший (інші), а отже кожен із них не реалізує свою місію. Рівність сторін і кутів трикутників вказує на рівність партнерів інституту соціально-економічної відповідальності щодо прийняття рішень і їх реалізації в інтересах суспільного блага. У демократичному суспільстві партнери по інституту соціально-економічної відповідальності здебільшого утримуються від прийняття і реалізації рішень, які б йшли в розріз з інтересами не тільки інших партнерів, а й різних соціальних груп поза трикутником. Це результат високої культури суспільства і високого рівня усвідомлення значущості соціально-економічної відповідальності для забезпечення сталого розвитку та національної безпеки країни.

Якщо виходити з того, що вершина трикутника – це вершина влади, а в нашому випадку її по чергово посідають різні партнери по взаємній соціально-економічній відповідальності (Д, Н, Б) то і тоді у нас є підстави стверджувати, що у суспільстві розвиненої демократії рішення приймаються виважені, соціально – відповідальні, які мотивуються суспільними цінностями, морально – культурними принципами і в певній мірі, законами та нормами, спрямованими на суспільне благо. А тому незалежно від того, хто із суб'єктів посідає на вершині трикутника, рівень соціально-економічної відповідальності є доволі високим. Хоча в окремих випадках він може тяжіти в той чи інший бік. Ідеальною, на наш погляд, ситуація з розвитком соціально-економічної відповідальності буде тоді, коли вершину трикутника посідатиме держава (Д) з її демократичними інститутами. Справа в тому, що саме держава, як базовий інститут в системі суспільного менеджменту відповідальна за міжнародний рейтинг країни, рівень народного добробуту, перспективи відтворення населення та його розвитку, психологічний клімат в країні, соціальну і фізичну безпеку населення тощо. Вона об'єктивно найбільше має бути зацікавленою у формуванні та розвитку взаємної соціально-економічної відповідальності. Проте такою зацікавленість матиме місце лише тоді, коли сама держава буде соціальною, тобто такою, що усвідомлює свою соціально-економічну відповідальність перед населенням, кожною особистістю, бізнесом і суспільством в цілому. За таких умов населення, особистість, бізнес неминуче будуть усвідомлювати свою відповідальність перед державою.

Якщо на вершині трикутника перебуває населення (Н), то це означає, що в країні утвердилась загальнонародна держава, в якій багато функцій щодо управління, піднесення добробуту народу, забезпечення прав і свобод кожної людини, забезпечення правопорядку в суспільстві, зміцнення обороноздатності країни тощо здійснює населення через свої самоврядні органи та громадські організації. В сучасних умовах такої країни поки що не існує, оскільки саме населення з багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин не готове до виконання згаданих функцій. Проте розвиток суспільних демократій відбувається саме в цій площині. За таких умов відносини взаємної соціально-економічної відповідальності стануть правилом, звичкою усіх партнерів. В такому суспільстві не буде корупції, не буде практики отримання соціально-економічної вигоди одним суб'єктом відносин в результаті завдання збитків іншому.

Хоча відносини взаємної соціально-економічної відповідальності, за яких вершину трикутника посідає бізнес (Б), відходять поступово у минуле, ми все ж таки не можемо їх оминати, оскільки вони поки що існують в реальному житті і роблять істотний вплив на життєдіяльність суспільства. Як можна здогадатися, мова йде про ситуацію, коли відбулося злиття, зрощення монополістичного банківського капіталу з монополістичним промисловим капіталом і на їх основі сформувалися фінансовий капітал і фінансова олігархія. Заради забезпечення свого панування в усіх сферах суспільного життя, фінансова олігархія спроможна знижувати свою відповідальність перед партнерами і заодно добиватися її підвищення з боку партнерів по відношенню до неї.

Як засвідчує практика, взаємна соціально-економічна відповідальність як категорія охоплює багато аспектів і граней суспільного буття, а отже, зазнає певних змін внаслідок різноманітних трансформацій всієї системи суспільних відносин. Як результат, відносини соціально-економічної відповідальності змінюються настільки, що відповідають моделі рівностороннього трикутника, перевернутого вершиною вниз (рис2).

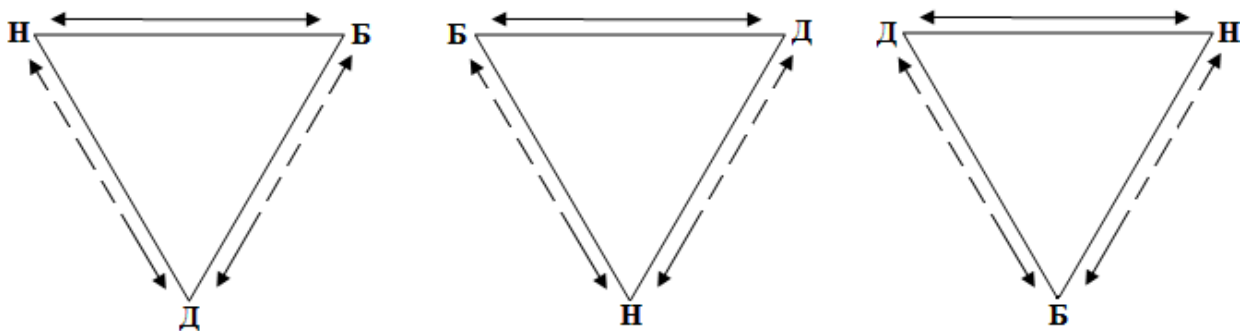

Рис. 2. Взаємна соціально-економічна відповідальність держави, населення та бізнесу за умов трансформованої суспільної системи

Складено автором

Стрілки, позначені пунктиром, вказують на те, що суб'єкти соціально-економічної відповідальності Д, Н і Б неспроможні чинити такий тиск на своїх партнерів щодо відповідальності перед ними, який по силі дорівнював би тиску на них партнерів НБ, БД і ДН, тобто в даному випадку відсутня рівність у взаємній соціально-економічній відповідальності.

Модель взаємної соціально-економічної відповідальності, що представлена трикутником НБД, відповідає ситуації, коли масовий малий та середній бізнес настільки інтегрувалися з великим монополістичним бізнесом, що стали практично залежними від нього, і живуть за принципом: що вигідно для корпорації, те вигідно і для них. Персоналії, які представляють державу, цілком і повністю залежать від того, як проголосує середній клас в особі представників малого і середнього бізнесу. А вони проголосують так, як потрібно великому бізнесу. В результаті взаємини соціально-економічної відповідальності деформуються, стають нерівними, не партнерськими.

Модель, що представлена трикутником БДН, засвідчує, що в одній упряжці ідуть великий бізнес і держава. Іншими словами, в цій ситуації представники держави самі є гравцями великого бізнесу, або ж представляють його. В цьому разі вони діють виключно у своїх власних інтересах, в той час, як соціально-економічна відповідальність перед населенням зменшується до мінімуму. В таких умовах в суспільстві відсутня соціально-економічна і політична стабільність, має місце низький рівень добробуту населення; рівень корупції, злочинності і свавілля зашкалює. Зрозуміло, що такий стан таїть в собі загрозу вибуху невдоволення владою і бізнесом, а отже, й загрозу для інтересів суспільства як цілого, оскільки відтворювальні процеси деградують і країна в міжнародних рейтингах посідає найгірші місця.

Моделлю ДНБ представлені відносини соціально-економічної відповідальності у суспільствах, які характеризуються соціально-економічною і політичною нестабільністю, слабкістю держави як базового інституту і великим впливом тих чи тих груп населення, які нерідко, кожна по-своєму, беруть на себе функції держави в тому чи іншому регіоні. Зрозуміло, що в таких умовах соціально-економічна відповідальність суб'єктів не однакою. Зокрема, бізнес потерпає від несправедливих, інколи грабіжницьких, поборів тих чи тих соціальних, етнічних тощо груп, а отже й не може успішно розвиватися. Причому така ситуація стає хронічною і країна на тривалий час відхиляється від магістрального розвитку сусідів.

Відносини взаємної соціально-економічної відповідальності в Україні, на наш погляд, відповідають моделі БДН (рис.2), яка (модель) засвідчує, що взаємна соціально-економічна відповідальність реалізується в повній мірі лише у відносинах бізнес-держава, оскільки одні і ті ж персоналії уособлюють і великий бізнес, і державу на всіх її рівнях. Відносини бізнесу і держави до населення практично виступають як відносини асоційованого суб'єкта БД до суб'єкта Н, і ці відносини, як видно з моделі БДН, позбавлені однакової взаємної соціально-економічної відповідальності. Асоційований суб'єкт партнерських відносин спроможний чинити економічний і політичний тиск на партнера Н і в той же час унеможливити будь-який тиск на себе з боку останнього.

Заміна держави як провідного суб'єкта взаємної соціально-економічної відповідальності асоційованим суб'єктом БД призвела до посилення економічного та політичного тиску на суб'єкта Н, створивши тим самим нерівноправні умови соціально-економічних відносин з партнером БД, а відтак було знижено мотивацію головної продуктивної сили (безпосередніх виробників) до праці. Як наслідок, національна економіка зазнала стагнації та руйнування.

Як видно з викладеного, для того, щоб відносини взаємної соціально-економічної відповідальності між державою, бізнесом та населенням в Україні, стали більш цивілізованими, необхідно, на наш погляд, по-перше, зробити їх дійсно рівноправними і взаємно відповідальними. Тоді вони, як мінімум, зможуть відповідати моделі НДБ (рис.1). По-друге, кожний партнер повинен діяти в інтересах отримання спільної вигоди, а не виключно у своїх інтересах. Спробуємо окреслити наше бачення найперших кроків кожного із партнерів у зазначеному напрямі. Скажімо, держава повинна повернути собі статус основного (провідного) суб'єкта підприємництва. А це означає, що, по-перше, слід призупинити процеси роздержавлення та приватизації і, по-друге, здійснити ретельний моніторинг об'єктів державної власності з тим, щоб не допустити зведення економічних функцій держави до ролі нічного сторожа, як це мало місце в умовах капіталізму вільної конкуренції. Справа в тому, що нинішня економіка може більш-менш нормально функціонувати тільки за умови органічного поєднання ринкових та неринкових відносин і форм. Такий моніторинг дав би суспільству уяву про те: багато в нас об'єктів державної власності чи мало; в яких галузях багато, а в яких мало. Причому визначати «багато» чи «мало» слід не за їх кількістю, а за можливістю впливати на стан економічної безпеки, конкуренції, попиту і пропозиції тих чи інших товарів та послуг тощо. При цьому варто

орієнтуватися на світові тенденції розвитку державного підприємництва, в тому числі і в найбільш розвинених країнах. В цих останніх державі належить до 30% власності, в той час як в Україні – менше 10%, та й ту прагнуть пустити з молотка.

Якщо в ході моніторингу виявиться, що частка держави у підприємстві менша від середніх показників по групі розвинених країн, то її обов'язково треба відкоригувати передусім шляхом націоналізації тих чи інших підприємств, базових фінансових установ, а можливо, і цілих галузей.

Проте йдучи на такий радикальний крок, слід пам'ятати, що націоналізація сама по собі не змінить ситуацію з реформуванням економіки на краще. Тут вкрай важливо, хто і з якою метою її здійснює. В одних випадках вона може бути інструментом удосконалення ринкових реформ задля підпорядкування останніх інтересам всього суспільства – підвищенню ефективності виробництва та зростанню добробуту населення. В інших випадках вона може стати інструментом подальшого збагачення номенклатурно-олігархічних кланів.

Говорити про це доводиться тому, що практика країн з розвинутою ринковою системою знає фактично тільки таку націоналізацію, яка дає вигоду власникам підприємств, що націоналізуються. Справа в тому, що, по-перше, націоналізуються лише збиткові підприємства та галузі і передусім ті, котрі перебувають на межі банкрутства; по-друге, в результаті націоналізації борги підприємств банкрутів держава просто перекладає на плечі платників податків, як це робилося в умовах останньої фінансово-економічної кризи; по-третє, націоналізація з самого початку здійснюється, як правило, не для того, щоб формувати державно-капіталістичне підприємництво, а для того, щоб після перетворення згаданих підприємств і галузей у високоприбуткові знову їх продати приватним, здебільшого монополістичним, корпоративно – клановим структурам. Таким чином, націоналізація стає зручним способом розподілу та перерозподілу власності в інтересах панівної верхівки населення. Щоб цього не сталося, слід змінити соціально-економічний зміст самої держави. Адже існуючий нині досвід свідчить, що якщо держава за своєю природою є представником номенклатурно – корпоративного капіталу, то принципи асоційованої власності не реалізуються і має місце номенклатурно-корпоративна експлуатація суспільства.

Щоб уникнути звинувачень у применшенні (запереченні) позитивної ролі приватної власності щодо забезпечення високої ефективності суспільного виробництва, зробимо деякі уточнення. Передусім слід мати на увазі, що в даному випадку йдеться про національну економіку, яка, незважаючи на визнання її ринковою, все ще не в усьому відповідає характеру ринкових відносин в розвинутих країнах. А це означає, що держава повинна задіяти всі можливі механізми та інструменти задля цивілізованого переходу до зрілих ринкових відносин. А ці останні, як переконує світовий досвід, не тільки не виключають активну роль держави як суб'єкта підприємництва, а навпаки, вимагають її посилення. Це вимога процесу глобалізації.

Саме глобалізація змушує міняти усталені розуміння, скажімо, ролі державного регулювання та його форм у всіх країнах світу. Без держави вітчизняний бізнес неспроможний сформувати потужних глобальних гравців, здатних, якщо не на рівних, то хоча б на прийнятних умовах конкурувати з такими суб'єктами світової економіки, як ТНК. Держави повинна, з одного боку, сприяти формуванню таких суб'єктів і виходу їх на глобальний ринок, а з іншого, вона й сама може стати ефективним гравцем в геоekonomіці. Ми не відкидаємо і третій спосіб формування ефективних суб'єктів глобальної економіки в Україні – це розвиток державно-приватного партнерства. Однак це партнерство має бути таким, де провідна роль належить державі, як, скажімо, в Китаї.

В умовах такого партнерства державний сектор бере на себе, скажімо, встановлення параметрів і стандартів для об'єктів інфраструктури і сфери послуг, а приватний сектор – зобов'язання щодо розробки, будівництва, фінансування об'єкта і управління ним відповідно до стандартів і параметрів. Крім того, останній зобов'язується дотримуватися відповідних вимог при наданні послуг. За своє партнерство він отримує від держави чи

споживачів відповідну оплату, розмір якої залежить від результатів діяльності. Розвиток державно-приватного партнерства був би вигідним трьом сторонам: урядові (державі), приватному бізнесу і населенню. Уряд: вивільнив би кошти держбюджету внаслідок залучення фінансових коштів приватного сектора; забезпечив би більш швидке створення об'єктів інфраструктури; частину ризиків передав би приватному сектору. Приватний сектор мав би стабільний і прогнозований прибуток та можливість діалогу з державою. Населення одержувало б якісні послуги за оптимальними цінами. В сучасних умовах в зарубіжних країнах державно-приватне партнерство виступає у таких формах, як концесії, контракти на управління, контракти на надання продукції та послуг, передача в лізинг. Найчастіше таке партнерство застосовується в транспортній інфраструктурі, освіті, обороні, енергетиці, водопостачанні, житловому будівництві тощо.

В умовах нинішніх реалій в нашій країні націоналізація базових підприємств та розвиток державно-приватного партнерства могли б стати тим додатковим локомотивом, який допоміг би витягнути економіку країни з багнюки, куди цю останню (економіку України) завела неоліберальна модель ринкових перетворень. Діючи в цьому напрямі, обов'язково треба брати до уваги ті особливості, які притаманні сучасній національній економіці. Це передусім такі, як:

- надмірна мікроекономічна та макроекономічна нестійкість, викликана тим, що зміни, які було здійснено в перехідний період і які були покликані руйнувати елементи планової економіки з тим, щоб у підсумку на їхнє місце прийшла ринкова економіка, в певній мірі суперечили загальним тенденціям суспільної еволюції;
- виникнення та функціонування особливих перехідних форм, які суперечать плановій економіці (приватна власність, конкуренція, купівля-продаж робочої сили тощо), але які ще не в повній мірі відповідають ринковій економіці;
- особливий характер суперечностей перехідної економіки, породжений тим, що перехід здійснюється не від традиційної економіки до ринкової, а від планової, якій при всіх її недоліках і вадах були властиві елементи післяринкової економіки. Причому ці елементи були настільки істотними, що переважна частина населення сприймала колишню радянську економіку як зрілу післяринкову економіку. Для багатьох перехід до ринкової економіки – це повернення назад, від вищих форм до нижчих;
- вітчизняна перехідна економіка становить собою єдність загального та окремого. І цю обставину слід враховувати при подальшому реформуванні економіки, пам'ятаючи, що вона не може бути копією ні американської, ні шведської, ні російської, ні польської економіки. Вона має бути українською, тобто враховувати всі особливості розвитку економіки України і в далекому, і в близькому минулому. Копіювання чужого досвіду відійшли в минуле, а отже кожна країна повинна знайти свій власний, унікальний шлях реформ.

Якщо виходити з того, що вітчизняна економіка була зорієнтована на «ефект масштабу» і що в умовах глобалізації високу конкурентоспроможність демонструють головним чином великі підприємства та їхні об'єднання, то одним із шляхів удосконалення бізнесових структур як складової відносин, має бути створення в базових галузях транснаціональних корпорацій (ТНК), які б повністю належали державі або в яких держава володіла б контрольним пакетом акцій. Це дало б можливість державі не тільки підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки, а й ефективно контролювати рух товарних і грошових потоків як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, і мати в своєму розпорядженні потужних бюджетоутворюючих суб'єктів господарювання.

Якщо в цих пропозиціях хтось бачить повернення до проклятої реформаторами «гігантманії» дореформеного періоду, то той, хоче він чи ні, ігнорує принаймні дві речі: по-перше, те, що економічну могутність США, Японії, Німеччині та іншим найбільш розвиненим країнам забезпечують не мільйони карликових суб'єктів малого та середнього бізнесу, а потужні і надпотужні ТНК. Саме вони мають великі переваги щодо забезпечення

науково-технічного прогресу, оскільки можуть виділяти великі кошти на дослідження, проектування, виготовлення дослідних зразків, підготовку виробництва і запуск продукції у серійне виробництво. Цього, зрозуміло, не може собі дозволити малопотужне підприємство. Як зазначають німецькі дослідники, величина підприємства відіграє ключову роль щодо активізації науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). На основі аналізу вони встановили, що протягом десяти років тільки 20% німецьких малих та середніх підприємств переробних галузей регулярно здійснювали НДДКР, в той час як серед великих підприємств цього сектора економіки частка активних виконавців НДДКР становила 80% [4, 18]. Причому, малі та середні підприємства можуть займатися НДДКР, як правило за наявності підтримки ззовні. Так, в Польщі навіть малі та середні суб'єкти господарювання здійснюють наукові дослідження, виконують замовлення великих підприємств за їх підтримки та фінансування. Підвищення інноваційної активності бізнесу, в тому числі малого та середнього, є одним із пріоритетів політики Польщі і розглядається як один із найважливіших чинників підвищення конкурентоспроможності національної політики в цілому. Держава нерідко здійснює пряму підтримку розробки інноваційних продуктів малими та середніми підприємствами через надання їм грантів та пільгових кредитів, інформаційне забезпечення, а в окремих особливих випадках навіть вживає «неортодоксальних заходів». Так щоб вразі за часів ринкових перетворень повернути польську економіку на шлях стрімкого розвитку, нове державне керівництво списало борги більш ніж 60 тисячам підприємств, 99% з яких були малими та середніми. Такими діями уряд зміг зберегти близько 200 тис. робочих місць і відвернути банкрутство понад тисячі підприємств, які були на межі до цього через руйнівну монетарну та фіскальну політику попереднього керівництва [5, с. 114-115].

Важливим чинником розвитку інноваційної діяльності в Польщі виступає стимулювання партнерства між приватним бізнесом та університетами. Останні, як правило, здійснюють фундаментальні та прикладні дослідження, а бізнесові структури забезпечують виготовлення дослідних зразків, їх апробацію та комерціалізацію. Таке стимулювання взаємовигідне, оскільки допомагає вирішувати одвічні проблеми фінансування наукових досліджень, особливо для малого та середнього бізнесу. Використовуючи фіскальні та інші інструменти з метою розвитку згаданого партнерства, уряд країни істотно впливає на формування інноваційного бізнесу і відповідно на зростання його конкурентоспроможності. Діючи таким чином, держава сприяє забезпеченню конкурентоспроможності наукової сфери, реструктуризації мережі наукових організацій, підвищенню ефективності витрат коштів, що виділяються на нарощування наукового потенціалу.

Думається, що нікого сьогодні не треба переконувати в тому, що в умовах глобалізації саме науково-технічний прогрес та інновації виступають вирішальним чинником економічного зростання і піднесення суспільного добробуту. При створенні ТНК можна було б скористатися не тільки світовим досвідом, а й вітчизняним, коли в країні діяли потужні виробничі і науково-виробничі об'єднання. До речі, як нам думається, досвід згаданих суб'єктів господарювання міг би бути застосований і в сфері середнього, а можливо, і малого підприємництва. Адже існуючі нині фінансово-промислові групи, що виникли в результаті мафіозно-номенклатурного роздержавлення та приватизації, а точніше, внаслідок розкрадання державної власності мафіозно-клановими угрупованнями, частиною директорського корпусу та іншими корумпованими структурами, не дбають і не будуть дбати про наповнення державного бюджету. Їхня мета – отримання високого прибутку.

Якщо хтось боїться створення державних ТНК, вбачаючи в них загрозу національній ринковій економіці, то тому слід пильніше придивитися до досвіду країн з розвинутою ринковою економікою. В них, як вже зазначалося, питома вага державного сектора постійно зростає, оскільки тамтешні уряди ще з часів Ф.Рузвельта усвідомили висновок про те, що в умовах капіталізму державна власність хоча і не розв'язує конфлікт між продуктивними силами та виробничими відносинами, проте вона містить в собі формальний засіб, можливість його розв'язання. Іншими словами, якщо ми хочемо удосконалити реформи з метою

уникнення економічного краху, то повинні відмовитися від «дикого» капіталізму і будувати, якщо можна так сказати, капіталізм «цивілізований», державний капіталізм XXI віку.

По-друге, той хто в наших пропозиціях бачить повернення до «гігантomanії» та «одержавлення», очевидно забуває, що коли ТНК є державною, то весь прибуток від її діяльності належить державі, і він завжди буде більшим від податку, сплаченого з цього прибутку. Коли ж хтось прагне будь-що-будь все роздержавити і приватизувати, той, які б гарні слова не казав про свою любов до України і скільки б не бив себе в груди при цьому, діє у своїх власних інтересах. Така вже логіка розвитку приватного бізнесу. Та й практика в цьому переконує.

Наступним заходом щодо повернення державі статусу провідного суб'єкта підприємництва має бути одержавлення всього фінансового сектора. Ми розуміємо, що для багатьох наших співвітчизників ця ідея може видатись ще більш радикальною ніж попередня. Але ж щось подібне вже не раз пропонували навіть західні спеціалісти, вбачаючи в ньому єдино можливий спосіб стабілізації фінансово-кредитної системи в сучасних умовах. Більше того, аби не допустити краху національної фінансово-кредитної системи, а через неї і всієї економіки, держава вже сьогодні змушена діяти в такий спосіб, який був би цілком природним і виправданим в умовах одержавленої фінансової системи. Маємо на увазі передусім те, що саме держава організовує процес порятунку приватних банків та інших фінансових структур від банкрутства, розширює державні гарантії по зобов'язаннях приватних компаній, забезпечує доступ до відносно дешевих державних кредитів для подолання кризи ліквідності, робить замовлення приватним компаніям на поставки матеріалів для державного будівництва і т. ін. Хоча ці та їм подібні дії, як вже зазначалося, в певній мірі спрямовані на подолання фінансових економічних криз, від яких потерпає увесь процес суспільного відтворення, проте сприймаються вони передусім як дії в інтересах великого бізнесу. І не безпідставно.

Якби наша фінансово-кредитна система була повністю або в значній мірі одержавленою, то, як переконує досвід Білорусі, КНР та деяких інших країн, негативний вплив на неї світових криз був би в десятки, а то й у сотні разів меншим ніж сьогодні. Адже ступінь впливу глобальних криз на ті чи інші країни визначається як масштабами втягнення цих країн у світогосподарські відносини, так і характером та моделлю їхньої соціально-економічної системи, рівнем ефективності національної антикризової політики тощо.

Зрозуміло, що запропоновані нами заходи, щодо поліпшення відносин взаємної соціально-економічної відповідальності, в разі їх здійснення, досягнуть мети лише у випадку істотної зміни характеру самої держави. Допоки держава в Україні буде залишатися державою багатих і для багатих, кардинальних змін на краще по лінії держава-бізнес-населення чекати не варто. Щоб держава відчувала взаємну відповідальність перед населенням і малим та середнім бізнесом, владні структури усіх рівнів мають нести відповідальність за свою діяльність чи бездіяльність. Для цього можна було б запровадити дієві механізми відкликання посадовців з посади за зниження соціально-економічних показників, а отже, й послаблення соціально-економічної взаємодії.

Великий потенціал щодо удосконалення відносин соціально-економічної відповідальності має бізнес. Саме від нього суспільство в особі держави та населення чекає активних дій щодо подолання тіньової економіки, оскільки заходи держави в цьому напрямі поки що не дали очікуваних результатів. Крім того, бізнесовим структурам, якщо вони хочуть стати цивілізованими, слід переглянути свою політику щодо найму і зарплати працівників. Скажімо, у структурі витрат на одиницю продукції зарплата становить лише 8-9%, в той час, як в ЄС цей показник сягає 40-45% [6, с. 90]. А це означає, що в нас сьогодні паралельно існують низькі доходи і бідність переважної частини населення і багатство та розкіш власників великого капіталу. І це притому, що світовий досвід засвідчує, що надмірна нерівність в доходах негативно позначається на мікроекономічній ефективності виробництва та гальмує соціально-економічний розвиток.

Ми далекі від думки, що бізнес одразу дослухається до наших зауважень і вже завтра зарплата працівників у структурі витрат на одиницю продукції буде такою ж, як у ЄС. Проте ми віримо в те, що здоровий глузд візьме гору.

Щодо населення як партнера відносин соціально-економічної відповідальності, то і воно має багато в чому більш повно проявити себе, особливо щодо сплати податків і платежів, підвищення продуктивності праці та зниження витрат, активізації інноваційної діяльності тощо.

Висновки. З'ясувавши теоретичні і практичні аспекти відносин взаємної соціально-економічної відповідальності держави, бізнесу та населення, можемо констатувати, що згадані відносини в Україні поки що не відповідають кращим зразкам розвинутих країн. Причому найбільша невідповідність спостерігається по лініях держава-населення і бізнес-населення. А це означає, що в разі наростання згаданої невідповідності і поліпшення доступу на ринки праці ЄС та інших країн виникне загроза розриву партнерських відносин населення з українською державою та українським бізнесом, тобто будуть наростати еміграційні процеси. Щоб цього не сталося, держава і бізнес мають завчасно подбати про удосконалення відносин взаємної соціально-економічної відповідальності.

Список використаної літератури

1. Конституція України: закон України від 28 червня 1996р. №254к / 96-вр // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30.
2. Степаненко В. безвідповідальне суспільство? / В. Степаненко // Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2009. – 358 с.
3. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О. Ф. Новикова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін.: НАН України, Ін-т економіки про-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.
4. Невиак С.-О. МСП и инновации в Западной Европе /Невиак Свен-Олаф // Социальные факторы устойчивого инновационного развития экономики. – Минск, ГИУСТ БГУ. – 2010. – С.17-18.
5. Колодко Гжегож. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? / Гжегож Колодко. – М. : Магистр. – 2012. – 176с.
6. Ковальчук Т. Т. Бідність працюючого населення – драматична реальність українського сьогодення / Ковальчук Т. Т. // Економіка України. – 2016. – №5. – С.90-97.

References

1. Constitution of Ukraine (1996). (Law of Ukraine). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (in Ukr.).
2. Stepanenko, V. (2009). *Irresponsible Society?* In V. Vorona (Ed.). Kyiv: Institute of Sociology of NASU (in Ukr.).
3. Novikova, O. F., & Deych, M. Ye. (2013). *Diagnostics of the status and prospects of social responsibility development in Ukraine (expert estimations)*. Donetsk: Institute of Industrial Economics of NASU (in Ukr.).
4. Nevyak, S-O. (2010). MSP and innovations in Western Europe. *Social'nye fatory ustojchivogo innovacionnogo razvitiya ehkonomiki* (Social Factors of Stable Innovational Development of Economy), pp. 17-18 (in Russ.).
5. Kolodko, Gzh. (2012). Globalization, Transformation, Crisis – what is next? Moskow: Magistr (in. Russ.).
6. Kovalchuk, T.T. (2016). Poverty of the Working Population is the Dramatic Reality Ukraine's Present Life. *Economika Ukrainy* (Economy of Ukraine), 5, 90-97 (in Ukr.).

Kykyrydza Ivan Ivanovuch

Doktor of Economics, professor of economics,
Innovation and International Economics Department,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

TRIANGLE OF SOCIOECONOMIC RESPONSIBILITY IN THE SOCIETY

Introduction. *Triangle of socioeconomic relations in Ukraine: status and prospects.*

Purpose. *To analyse the level of relations of mutual socioeconomic responsibility between the state, population and business in Ukraine; to argue the necessity as well as ways of their improvement.*

Results. *Argued the expediency of socioeconomic relations consideration from a specific point of view (state – population – business) by using a model of a regular triangle with its top on high and irregular triangle with the top at the foot; proved a diverse character of the mentioned relations in case of their formation by using different models; developed recommendations as for socioeconomic relations improvement from the point of view: state – population – business in Ukraine.*

Originality. *Designed the model of relations of mutual socioeconomic responsibility between the state, population and business.*

Conclusion. *In the relations of mutual socioeconomic responsibility between the state, population and business in Ukraine equality of subjects is lacking. This influences negatively the development of the economy.*

Keywords: *modelling of socioeconomic relations, state, population, business, regular triangle; society; socio-economic responsiveness.*

*Одержано редакцією 07.07.2017 р.
Прийнято до публікації 22.07.2017 р.*

УДК 330.341.1(100)

Коліщук Олена Валеріївна,
аспірант кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: olenakolischnik@gmail.com

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Анотація. *Досліджено зарубіжний досвід інноваційного розвитку економік провідних країн світу. Розглянуто існуючі міжнародні моделі побудови економіки інноваційного типу. Проаналізовано шляхи активізації інноваційної діяльності в різних країнах світу. Запропоновано доповнити класифікації інноваційних моделей економічного розвитку моделлю інноваційного розвитку економіки Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (The Innovative Model of the Economies of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf). Представлені рекомендації щодо заходів інтенсифікації інноваційного розвитку української економіки з урахуванням світового досвіду. Розроблена єдина модель інноваційного розвитку економіки.*

Ключові слова: *економіка інноваційного типу; зарубіжний досвід; інновації; інноваційна діяльність; інноваційний розвиток; міжнародний інноваційний досвід; моделі інноваційного розвитку.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізованого світу, коли зростає роль міжнародної конкурентоспроможності кожної країни, значно посилюється увага до інноваційної діяльності, оскільки саме інноваційна діяльність дає можливість національній економіці займати провідні місця серед світових лідерів економічного розвитку. В сучасних умовах найбільш потужними країнами щодо інноваційного розвитку є так звані країни Великої двадцятки (G-20), на жаль до їх числа Україна поки що не входить, і однією із причин цього є недостатній рівень інноваційного розвитку економіки. Виходячи з цього, питання вивчення зарубіжного досвіду інноваційного розвитку економіки та його запозичення набуває особливого значення для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зарубіжні та вітчизняні вчені приділяють багато уваги дослідженням в сфері інноваційного розвитку економіки, зокрема теоретичним аспектам цього питання присвячені праці А. Б. Б'ята, В. О. Касьяненко, О. С. Кваши, І. І. Кукурудзи, Т. С. Мілевської, О. Султана, Л. І. Федулової та інших. Фінансовим питанням побудови економіки інноваційного типу присвячені праці В. О. Галаганова, Н. Ф. Єфремової, К. О. Ільїної, О. І. Чічканя. В працях О. О. Євтушевської звертається увага на необхідність поширення венчурних фірм та фондів в українській практиці. В час швидких змін і ринкових перетворень, питання вивчення зарубіжного досвіду є дуже актуальним і багато його аспектів потребують подальших досліджень.

Метою даної статті є дослідження міжнародного досвіду інноваційного розвитку економіки та створення української моделі з урахуванням зарубіжного досвіду.